

ՀԱՅԿ

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૪૧૪૪ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ મૂરખરૂપ

વિષય ૨૪૪૨:૩

ગાંધીવ સાહિત્યમાલા

પુસ્તક :

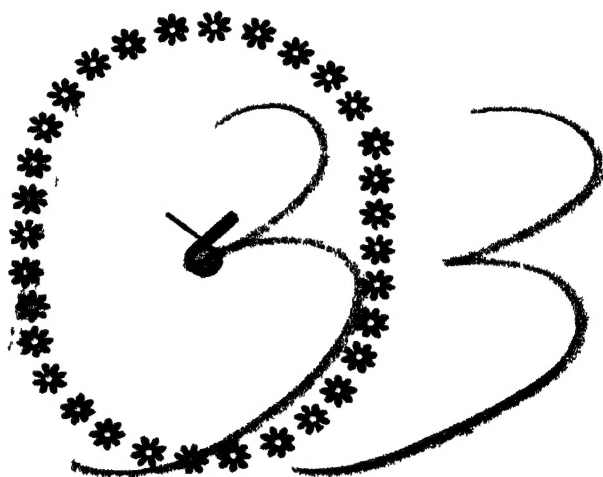
: ચોથું

મૂરખરાજ

કાઉન્ટ લીમિટ ટોલ્સટોય

અનુવાદક

નટવરલાલ વીમાવાળા

પ્રગટકર્તા

ગાંધીવ સાહિત્ય મંદિર

૧૮૦, કેળાંપીઠ

સુરત

આ પુસ્તક

ઉત્તર વિભાગના શ્રી વિદ્યાધિકારીએ તેમજ
ગુજરાત વિદ્યાપીઠે મંજૂર કરેલું છે.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૉપીરાઈટ-પ્રાદ

૧૪૧૪૪

માં છાપી માંડીવ સાહિત્ય મંદિરમાંથી
નવવરસાલ વીઆવાળાએ પ્રગટ કર્યું.

—●—

૧૯૨૮:

ત્રીજી આવૃત્તિ

:૧૯૮૪

(સાથ.....ને

કાલિદાસ

બહાદુર અને આશિષ સાથે
તરફથી

મૂરખરાજ

અને તેના બે ભાઈઓ એ નામનું એક પુસ્તક અમારા તરફથી બે વરસ પર બહાર પડ્યું હતું તે આ નહિ. જુદુંજ. કેમકે આ આખી વાત મેં ફરીથી બાલકોના વાચનના દષ્ટિ-બિન્દુથી સવિસ્તર અને ટુંકા ટુંકા સરળ વાક્યો વડે લખી નાંખી છે. આ પુસ્તક માત્ર બાલ ઉપયોગીજ છે એવું નથી. પરંતુ એની ગુંથણી એવી છે કે બાલકો એને અત્યંત હોંશથી વાંચે. અને મોટાંઓ માટે લેખાયેલું સાહિત્ય બાલકો નથી વાંચી શકતાં, પણ બાલકોની દૃષ્ટિથી લખાયેલું સાહિત્ય તે સૌ કોઈ વાંચીજ શકે. એટલે હવે પછી આ પુસ્તકને વધારેજ આદરસત્કાર મળશે એવી શ્રદ્ધા છે.

આ પુસ્તકમાંના ચિત્રો માટે અમારા પરમ મિત્ર રા. બાઈ કંચનલાલ મામાવાળાના અમે ઋણી છીએ. તેમની નિષ્કામ કલાપ્રીતિના ફળનો આસ્વાદ ગુજરાતને પ્રસન્નજ કરશે એવી ખાતરી છે.

નટવર વીમાવાળા

ત્રીજી આવૃત્તિ

આ ત્રીજી રા. મિસ્ત્રીનાં થોડાં ચિત્રોનો વધારો કર્યો છે. ખીયાં મોટા લીધાં છે, તેથી પાનાં વધ્યાં છે. છતાં કિંમત એની એ રાખી છે.

ମୁଁ ଏହି ସମୟରେ ମୋର ଦୁଇ ଜଣ ସାଥୀଙ୍କ ସହିତ ଥିଲି । ମୋର
 ନାମ ଅନୁସାରେ ଥିଲି ମୋର ସାଥୀଙ୍କ ନାମ : ସାଥୀ ସାଥୀ । ଆ. ମୋ ଶିଳ୍ପ ହେ (ପୃଷ୍ଠା ୧୩)

મૂ

જ

ર

રલ

ખ

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર

ગાંડીવ અઠવાડિક

દર રવિવારે પ્રગટ થાય છે.
તેમાં આખા ગુજરાતની ખ-
બરો, નોંધો, રમુજ અને
સાહિત્યની સર્વા પ્રગટ થાય
છે. લવાજમ સુરતમાં રૂપિયા
ત્રણ. બહારગામ રૂ. ૪)
પરદેશ શિલિંગ આઠ.

ગાંડીવ છાપખાનું

ગયા પાંચ વરસની કારકીર્દિમાં
આ છાપખાનાએ શુદ્ધ અને
સ્વચ્છ છાપકામ કરવા માટે
અજબ ખ્યાતિ મેળવી છે.

ગાંડીવ સાહિત્ય

મંદિરના આ વિભાગમાં તમામ
ઉત્તમ લેખકોનાં વખણાયલાં
પુસ્તકો તેમજ નર્દોષ, રસીલી
અને બોધક કૃતિઓ મળી
શકે છે. લ્હાણી કરવા લાયક
ચોપડીઓ માટે ત્યાંજ લખો

સરનામું: ૧૮૦, કેળાંખીઠ સુરત.

સુરત આવો, ત્યારે
જરૂર મુલાકાત લેશો.

(૧)

એક વેળા કોઈ દેશમાં એક પૈસાદાર ખેડૂત રહેતો હતો. એને ત્રણ દીકરા અને એક દીકરી, એમ ચાર બાળકો હતાં. દીકરાઓમાં મૂરખરાજ મોટો હતો. વયલો ધનવંત કહેવાતો. છેક નાનાનું નામ સમશેર બહાદુર હતું. દીકરી બહેરી અને મુંગી હતી પણ તેનું નામ મોંઘી પાડેલું હતું. મોંઘી પરણી નહોતી.

હવે આ ત્રણ ભાઈઓમાંથી છેક નાનો સમશેર બહાદુર શૂરો સિપાઈ હતો અને જ્યારે જ્યારે લડાઈ થતી ત્યારે ત્યારે મેદાને પડતો. તેણે એજ ધંધો પસંદ કર્યો હતો.

વચ્ચેના ધનવંત વેપાર કરવામાં કુશળ હતો અને તેણે એજ રસ્તો પકડ્યો હતો.

પણ મૂરખરાજ તો મોંઘીની પેઠે બાપને ત્યાંજ રહ્યો. એ જેતરમાં ખૂબ કામ કરતો— એટલું બધું કામ કરતો, કે એની પીઠ પણ બેવડ વળી ગઈ હતી !

સમશેર બહાદુર લઢવે ઉસ્તાદ હતો, એટલે તેને પૈસા કમાવામાં મુશ્કેલ પડી નહિ; તેણે સારું ધન ભેગું કર્યું. પછી એણે લગ્ન કર્યું. એક સારા આબરૂદાર માણસની દીકરી વેરે તેણે પોતાનો સંબંધ બાંધ્યો. પણ આ બાઈ ભારે ઉડાઉ નીકળી. સમશેરનો પગાર મોટો હતો અને એને ભારે ભારે જાગીરો પણ મળેલી હતી. પણ એની સ્ત્રી, એના પગાર કરતાં ખૂબ વધારે ખર્ચ કરતી; તેથી તેમનો હાથ હમ્મેશ લીડમાં રહેતો. એટલે સમશેર પોતાની જાગીરની આવક ઉધરાવવા નીકળ્યો, ત્યારે એના વહીવટદારે એને જણાવ્યું કે: હજુર, આપણી પાસે હવે આવક ભેગું કર્યું રહ્યું નથી. ગાય, ઘોડા,

.....[મૂરખરાજ].....૫

ઢોરઢાંખર બધું વેચી ખાધું. હથિયાર પણ ગીરો મૂકાઈ ગયાં. હળ સરખુંયે રહ્યું નથી, તો બીજી વાત શી? એ બધું ફરી વસાવી આપો, તો આવક થાય ખરી.

(૨)

આ સાંભળી સમશેર તો તુરત પોતાના બાપ પાસે ગયો. જઈને પિતાને કહે છે, કે: બાપુ, તમારી પાસે ખનનો ભરપૂર છે, ને મારી પાસે તો તળીયું જણાય છે; માટે તમારી દોલતમાંથી મારો ત્રીજો હિસ્સો મને આપો, તો જગીરોને હું બરાબર સુધારું.

ડોસાએ જવાબ દીધો: ભાઈ રે, તું તો ખરો શૂરવીર દેખાય છે! મારી દોલતમાં એક કુટી બદામ તેં ઉમેરી નથી આપી, તો પછી હવે ભાગ શા સારૂ પડાવવા ઈચ્છે છે? જો, સૌથી મોટા અને મોંઘી બંને મારે ત્યાં ખૂબ કામ કરે છે. તને ત્રીજો હિસ્સો આપી દઉં, તો તેમને અન્યાય નહિ થાય?

૬.....[ગાંડીવ].....

સમશેરે કહ્યું: બાપા, એમ કેમ બોલો છો?
મૂરખમાં તે કયી આવડત છે જે? ને મોંઘી તો
સ્ત્રી જાત છે, તથા વળી બહેરી ને મુંગી છે.
એ બેને તે વળી પૈસાની શી જરૂર પડવાની છે?

બાપે કહ્યું: ઠીક છે; તો આપણે મોઢાને
પૂછી જોઈએ.

મોઢાએ-મૂરખે જવાબ દીધો: સમશેર કહે છે
એ બોટું નથી; ભલે એને એનો હિસ્સો મળે.

મૂરખનો જવાબ સમશેરને મીઠો મધ જેવો
લાગ્યો. મૂરખની સંમતિ મળી એટલે બાપે પણ
પોતાની નાપુશી દૂર કરીને પોતાની મિલકતનો
ત્રીજો હિસ્સો સમશેરને આપ્યો. તે લઈ જઈને
સમશેર તો પાછો પોતાના દેશના રાજાની ચાકરીમાં
રજુ થઈ ગયો.

(૩)

બીજી બાજુ વેપાર ધંધામાં પાવરધા થયેલા
ધનવંતભાઈ પણ પૈસો સારી રીતે પેદા કરતા
હતા. પણ તેમનાં વહુરાણી તેવીજ અથવા તેથીયે

.....[મૂરખરાજ].....૭

વધારે સારી રીતે તે ઉડાવી દેતાં હતાં. ખાવા પીવામાં અને કપડાં લત્તામાં પાર વિનાનું વાપરવા બેઠાએ, એટલે પછી નાણાં ક્યાં સુધી પહોંચે? તેથી ધનવંત પણ ખાપ પાસે ગયો, અને સમશેરની પેઠેજ તેણે પણ પોતાના ત્રીજા ભાગના હિસ્સાની માંગણી કરી.

ડોસાએ સમશેરને આપ્યો હતો, તેવોજ જવાબ આપ્યો: બેટા, તેં ધરના કામમાં એક સળી ભાંગીને બે નથી કરી. તારા મોટાભાઈએ મહેનત કરી કરીને પોતાનો બરડો પણ બેવડો કરી નાંખ્યો છે. મોંઘી પણ કેટલું બધું વહિંતરું કરે છે? તો પછી તને દોલતમાંથી હિસ્સો આપી દઉં તો એ બેનું શું થાય?

એટલે ધનવંતે ઉઠાવીને જવાબ આપ્યો: મૂરખો તો ખરેખરો મૂરખો છે. તેનામાં કશી આવડત નથી. તેને કોણ પોતાની દીકરી આપવાનું છે, કે એ પરણે? એટલે એને ને મોંઘીને તો દાળભાત મળ્યા એટલે વાહ વાહ!

પછી એણેજ મૂરખાને કહ્યું: મૂરખા મને દાણો દુણીમાંથી અરધોઅરધ નહિ આપે? મારે તારાં હળ જોઈતાં નથી. જનવરોમાંથી ફક્ત પેલો કાખરો ઘોડો તારે હળ માટે નકામો છે તે આપજે, એટલે થયું.

મૂરખે મોં મલકાવીને કહ્યું: ભલે ભાઈ, તું એથી રાજ થતો હોય, તો મારે શો વાંધો? મારે જરા વત્તી મહેનત કરવી પડશે, એટલુંજ ને? ભલે, લઈ જા.

આમ ધનવંતને પણ લાભ થઈ ગયો. તે પોતાનો ભાગ લઈને વિદાય થયો.

(૪)

આણી મેર મૂરખરાજ પુષ્કળ કામ કર્યાં કરતો. મોંઘી પણ તેની મદદમાં ખડી રહેતી. માખાપ તો હવે ઘરડાં થયાં હતાં; એટલે સમશેર તથા ધનવંત સારો સારો હિસ્સો લઈ ગયા તેથી ઘરમાં ઝાઝું કંઈ રહ્યું નહિ. ઢોરમાં ફક્ત એક ઘરડી ઘોડી રહી. તેની મદદથી મૂરખ ખૂબ ખે-

.....[મૂરખરાજ].....૬

ડકામ કર્યાં કરતો અને જેમ તેમ કરી માખાપનું,
ખહેનનું અને પોતાનું ગુજરાન ચલાવતો.

(૫)

ભાઈ ભાઈના ભાગ પડયા, અને તે જરાયે
તકરાર વિના, એ શયતાનને ખડુ વસમું લાગ્યું.
સેતાન ઉરફે શયતાન તો ટંટાનો રાજ; તેને તો
લડાઈ ટંટો થાય તેજ ગમે કેની?

એટલે તેણે પોતાના ત્રણ સરદાર તેડાવી
મંગાવ્યા, અને કહ્યું: ખડણે, પેલા ગામમાં મૂરખો
અને તેના બે ભાઈઓ વસે છે. દુનિયાના સામાન્ય
રિવાજ પ્રમાણે બાપિકી મિલકતના ભાગલા પાડતાં
તેમણે લઢવું બેઠતું હતું. પણ પેલા મોટા-મૂર-
ખાની-બેવકુફીને લીધે તેઓ સીધેસીધા છુટા પડયા.
એણે આપણી બાજી બગાડી છે. માટે તમે ત્રણ
જણાઓ આ કામનું બીડું ઝડપો અને એ ત્રણ
વચ્ચે માંહોમાંહે એવો જંગ ઝમાવો કે લોહીની
નીક ચાલે, અને સૈનાનાં માથાં ભાંગે. બોલો,
આટલું કામ થશે કે?

સરદારોએ કહ્યું: ઓહો! એમાં તે શું?
જરૂર કરી નાંખીશું.

શયતાને તેમની પરીક્ષા કરવા પૂછ્યું: એમ?
બાલો ત્યારે, કામ કેમ શરૂ કરશો?

સરદારોએ તુરત જવાબ દીધો: પહેલાં તેમને
પાયમાલ કરી નાંખીશું; ને પછી જ્યારે બધાને ત્યાં
હાંધા કુસ્તી કરતાં હશે ત્યારે ભેળા મેળવીશું. એટલે
કંઈ બાથમ્બાથી થયા વિના રહેવાની છે? ખરું
કની?

શયતાને રાજરાજ થઈને કહ્યું: શાબાશ,
શાબાશ. એ ભુક્તિ સારી છે. ચાલો ત્યારે, હવે
કામે મંડી પડો. અને દરેકના કાન બરાબર
ભંભેરવાનું ચૂકશો નહિ. કામ પાર ના પાડ્યું તો
પછી બેબે તમારી વલે કરું છું તે!

(૬)

શયતાનની રજા મળી એટલે ત્રણે સરદારો
નીકળી પડ્યા. પણ કામની વહેંચણી કરતાં
પોતેજ ચડભડી પડ્યા. દરેકને સહેલામાં સહેલું

કામ જોઈએ. આખરે ચિઠ્ઠી નાંખીને તેમણે નક્કી કર્યું, અને જેને ભાગે જે ભાઈ આવ્યો તે તેને ભંભેરવા, ઉશ્કેરવા, ચઢાવવા અને વેરની આગ સળગાવવા નીસરી પડ્યો. વળી એમ પણ ઠરાવ્યું કે જેનું કામ સૌથી વહેલું ફળિભૂત થઈ જાય, તેણે ખીજા બેને મદદ કરવા જવું. તથા અવારનવાર અમુક સંકેતસ્થાને મસલત કરવા સારૂ પણ મળતા રહેવું.

(૭)

એમ ને એમ કેટલાક દિવસ વહી ગયા. મસાણને પીપળે, સંકેતસ્થાન ઠરાવેલું હતું. તે ઠેકાણે પેલા ત્રણે સરદારો ભેળા મળ્યા અને પોતે કરેલાં પરાક્રમોથી એક ખીજાને વાકેફ કરવા લાગ્યા.

પહેલાએ કહ્યું: મેં તો પેલા સમશેરને પકડ્યો હતો, અને તેને મેં સીધો દોર કર્યો છે. તે આવતી કાલે એના બાપ પાસે જવાનો છે.

તેના સાથીદારોએ પૂછ્યું: વાહ વાહ! એ તાલ તેં શી રીતે ગોઠવ્યો?

પેલાએ જવાબ દીધો: મેં તો એને ખૂબજ ઉશ્કેર્યો. એટલે તોરમાં ને તોરમાં આખી દુનિયા જીતી લેવાનું બીડું એણે રાજ સમક્ષ ઝડપ્યું. રાજાએ કહ્યું: તું પહેલાં ઉત્તરનો મુલક જીતી આવ. સમશેર ઉપડ્યો. મેં જીવિત રચી અને એના દારૂખાનામાં સેળભેળ કરી. વળી ઉત્તરનારાજાને મદદ કરવા તેનું લશ્કર મજબૂત બનાવ્યું. જ્યારે બંને લશ્કરો સામસામાં ગોઠવાયા, ત્યારે સમશેરનું કંઈ ચાલ્યું નહિ. એનું દારૂખાનું નકામું થઈ પડેલું. એના લડવૈયાઓ પણ ડરપોક બની ગયા. તેઓ ઘેંટા પેરે નાસી ગયા અને તેમના દુશ્મનોએ તેમનો પીછો પકડી તેમની કતલ કરી. સમશેરનું નાક કપાઈ ગયું. તેની જગીર ઝુંટવી લેવામાં આવી. અને તેને તોપને ગોળે ઉડાવી મૂકવાના છે. પણ હું તેને કેદખાનામાંથી ભગાડી મૂકીશ. પછી એ બીજે કયાં જવાનો? બાપને ત્યાંજ તો! કાલે માડું એટલું કામ થઈ જશે એટલે હું તો છુટા છું. પછી જેને મદદ જોઈએ તે

માંગજે, હું જરૂર આપીશ.

(૮)

ખીજ સરદારે કહ્યું—તું ધારતો હૃદય કે તું એકલોજ છૂટ્યો છે. રખે એવી ખાંડ ખાતો. મેં પણ પેલા ધનવંતભાઈને સતાવવામાં બાકી રાખ્યું નથી. ધનાભાઈ ખાઈ પીને જડા માતેલા થાય એવું મેં કર્યું. વળી તાજેમાજે થાય એમ એનો લોભ પણ વધતો જાય. જાણે આખી દુનિયા મારીજ કરી લઉં ! એમ ને એમ કાંકરા પેરે એ નાણું ખરચવા લાગ્યોછે, અને કરજમાં બુડતો ચાલ્યો છે. કરજ, તો જેનું નામ કરજ ! તેમાંથી એનો છુટકો સીધી રીતે થાયજ શાનો ? એણે આંખ મીંચીને હુંડીઓ લખી છે, તે આઠ દશ દહાડામાં પાકી જવાની. એનો માલ તો ખીજ બાબુ સડવા માંડ્યો છે. એના તો ભોગ એવા લાગવાના છે, કે તુરત બાપને ત્યાં ભાગી જવા શિવાય ખીજે આરોજ નથી. અમે જો તો ઠીક પત્યા. પણ અલ્યા (ત્રી-જને), તારો કારભાર કેવોક ચાલે છે, તે તો જણાવ.

(૯)

અરે ભાઈ, મારી તો વાતજ ના કરો. મારો કરો. પ-તોજ લાગતો નથી. મેં પહેલાં મૂરખાની છાશને કટાવી નાંખી-પીએ કે તરત પેટમાં શૂળજ ઉઠે. પછી એની જમીન પથરા જેવી સખત બનાવી દીધી,—હળ નાંખે તોયે ભાંગી જાય, કોદાળીના ધા કરે તોય એના હાથજ રહી જાય. હું ધારતો હતો કે મૂરખો આથી કંટાળશે અને થાકી જશે. પણ એ તો ભારે જબરો નીકળ્યો. એણે તો ખેડખેડ કર્યાંજ કીધું. પેટમાં છોને દરદ થતું—એ લાલાજી ગણકારેજ શાના? હળ ભાંગ્યું એટલે ખીન્નું આણ્યું. આથી હું જમીનની નીચે પેંઠા ને હળના દાંત ઝાલ્યા. એટલે એણે તો દાંત કચડી એવું જોર કર્યું કે મારા હાથ પણ કપાઈ ગયા. એમ ને એમ એણે તો ખેતર ખેડી કાઢ્યું છે. હવે સહેજસાજ બાકી છે. હવે તો તમે બંનેય મારી મદદે આવો ને વધુ મહેનત કર્યાથી કંઈ વળે. બાકી એને પછાડી નાંખવો એ તો મુશ્કેલ છે. ને

એ ન બન્યું તો યે કુજેતી છે. બધી મહેનત ફે-
ગટજ જશે. મૂરખો જો ખેતરમાં મચ્ચોજ રહે તો
તો બધા ભાઈનું એ ભરણ પોષણ કરશે. ત્રીજા
સરદારે કહ્યું.

સમશેર બહાદુરવાળા સરદારે કહ્યું: ભલે, હું
તારી વહારે ધાઈશ. આપણ બંને મળી મૂરખાનો
તોર ઉતારીશું.

(૧૦)

હવે પેલા મૂરખરાજને પેટમાં તો બહુ દુઃખતું
હતું; પણ તેનું કામ થોડુંજ બાકી હતું. થોડીક
ખેડજ કરવાની હતી. આથી હજી જોડી તેણે કામ
શરૂ કર્યું. પણ એક ફેરો કરી પાછો વળ્યો એટલે
હજી જમીનમાં ભરાઈ ગયું, તે કેમે કર્યું નીકળે
નહિ. કારણ એ હતું, કે પેલો શયતાનનો સરદાર
તેને વળગી બેઠો હતો. તે હજીને નીકળવા દેતો
નહોતો.

મૂરખરાજે મનમાં વિચાર કર્યો: આમ કેમ
થતું હશે વાર? લાવ, એ હજીમાં શું ભરાઈ બેઠું

છે તે તપાસું.

તેણે હાથ ઉઠો નાંખીને જે કાળું કાળું હળમાં ભેરવાયલું લાગતું હતું તે ખેંચી કાઢ્યું. એ પેલો સરદાર જ હતો. તે એના હાથમાં તડકડવા લાગ્યો. મૂરખરાજે તો તેને હળ પર ચઢાવી દેવા મનસૂબો કર્યો. પણ તે કરગરી પડ્યો, અને બોલ્યો: મને ધન ન કરશો હું તમારો ગુલામ થઈને રહીશ. તમે કહોશો તે કરીશ.

મૂરખરાજે પૂછ્યું: તને શું આવડે છે ?

સરદાર હસીને બોલ્યો: તમે કહો તે બધું. જે કહો તે કરી આપું.

એમ ? મૂરખરાજને અન્યથા લાગી: ત્યારે મારા પેટમાંનો દુઃખાવો તું મટાડી દર્શ ?

જરૂર, કહી પેલાએ વાંકા વળી એક ત્રણ પાંખડીવાળું મૂળીઉં ખોતરી કાઢી મૂરખરાજને આપ્યું. પછી કહ્યું: એક પાંખડી ગળી જાઓ, એટલે દરદ મટી જશે.

મૂરખરાજે તેમ કર્યું એટલે દરદ મટી ગયું.

તેણે હાથ છોડી
નાખીને જે કાળું
કાળું હળમાં બે-
રવાયેલું લાગણ
હવું તે ખેંચી
ગ્રહ્યું. એ પેઢી
સરદારજી હતો.
પાણી ૧૬.

પછી પેલો બોલ્યોઃ હવે મને જવા દો. હું તમને જરાયે નહિ કનહું. ફરી નહિ આવું.

મૂરખરાજે કહ્યુંઃ ભલે, જા. પરમેશ્વર સદા તારું કલ્યાણ કરો.

પણ પરમેશ્વર તો શયતાનનો દુશ્મન. અને તે સર્વશક્તિમાન. તેના નામથી તો ભૂતપિશાચ શયતાન બધા ભાગી જાય. એટલે આ નામ કાને પડતાંજ પેલો સરદાર ધરતીમાં પેંસી ગયો અને તેમાંજ સમાઈ ગયો. ત્યાં માત્ર એક ખાડો પડી રહ્યો.

(૧૧)

ત્રણ પાંખડીમાંની બે પાંખડી ઘોતીયાની ઓઠીમાં ખોસી મૂરખાભાઈ તો પાછા ખેડે વળગ્યા. ખેડ પૂરી થતાં ઘેર જઈ જુએછે તો સમશેર અને તેની વહુ જમવા બેઠાં હતાં. પોતાના કેદખાનામાંથી પેલા સરદારની મદદથી તેઓ નાસી છૂટેલાં. અને હવે બાપને ઘેર આવ્યાં હતાં.

સમશેર કહેઃ મોઢાભાઈ, મને ને મારી વહુને અહિં રહેવા દેશે ? મને બીજી નોકરી મળે કે તરત

હું જઈશ.

ભલે રહેજેને. મારે કંઈ વાંધો નથી—એમ મૂરખે કહ્યું.

પણ જન્મવા સારૂ મૂરખે પાટલા પર ઘેસવા માંડ્યું ત્યારે સમશેરની વહુને સૂગ આવી. તે તડુકી ઉઠી, કે: હું તો આવા ગંદા ખેડુત સાથે જન્મવા નથી ઘેસવાની. એ ગંધાય છે. એનું શરીર વાસ મારે છે.

સમશેર મૂરખ તરફ જોઈ બોલ્યો: મૂરખા-ભાઈ, જેને મારી વહુ કહે છે કે તું ગંધાય છે. તો તું બહાર જઈને જન્મવા ઘેસને.

મૂરખ કહે: ભલે એમ તો એમ. નહિ તોયે મારે ઘોડાને જોગાણુ દેવા જવાનુંજ હતું ને!

એમ કહી કપડાં ને થોડા રોટલા લઈ મૂરખો બહાર સિધાવ્યો.

(૧૨)

ખીજી બાજુ સમશેરને હંફાવવાનું ખીડું ઝડપ-નાર સરદારનું કામ પૂરું થયું. હવે તે મૂરખા-

વાળાને મદદ કરવા ખેતરે ગયો. ત્યાં પેલો ખાડો તેની નજરે પડ્યો. એથી તે સમજી ગયો કે મારો ભાઈખંધ તો ફસાઈ મુશ્યો. માટે મારે હવે મૂરખાને વાડીમાં દુઃખ દેવું જોઈએ.

એમ મનસુખો કરી તે વાડીએ ગયો. ઘાસની ગંજીએને ભીની કરી નાંખી. વાડીમાં કાદવ પાથરી દીધો. ખીજે દિવસે સહવારે દાતરડા વડે મૂરખે ઘાસ કાપવા માંડ્યું. પણ દાતરડું ચાલેજ નહિ. ધાર વળી ગઈ. પણ એ તો મંડ્યોજ રહ્યો. કામ ન ચાલ્યું એટલે મનમાં વિચાર્યું: આમ પ-તો નહિ લાગે. લાવ, ઘેરથી ધાર કાઢવાના એજાનર તથા ટીમણનું ભાતું લેતો આવું. આઠ દહાડા જય તોયે શું ? કંઈ ઘાસ વણકાપ્યું થોડુંજ રાખવાનો છું ?

પેલા સરદારને આથી અકળામણ થઈ: આ મૂરખો ભારે જીદી દેખાય છે. એને હરાવવા સારૂ તો કંઈક ખીજી જુક્તિ રચવી પડશે.

પછી મૂરખે પાછા આવી કામ શરૂ કર્યું, એટલે પેલાએ ઘાસમાં પેંસી દાતરડાની અણી પકડી

રાખવા માંડી. આથી મૂરખાની મહેનતનો પાર રહ્યો નહિ. પણ એ તો પોતાના નિશ્ચયને વળગી રહ્યો, અને ઘણું ખર્ચે કામ પતાવી દીધું. સરદારને આથી ખૂબ રીસ ચઢી. તે પેલા બાકીના ભાગ-માંના કાદવમાં પેંઠા કે બસ, હવે તો મૂરખાને ઘાસ નહિજ કાપવા દઉં.

પણ મૂરખાએ તો ઘણુંજ જોર વાપરવા માંડ્યું. જેમ જેમ મહેનત પડતી જાય તેમ તેમ ગુસ્સે ભરાઈ વધારે જોર કાઢતો જાય. એમ ખેંચા-ખેંચમાં પેલા સરદારની પુંછડીજ અડધી કપાઈ ગઈ. પછી મોંઘીએ ઘાસ એકદું કર્યું, એટલે એ બાજરી લણવા ગયો. પણ પેલા અરધપુંછડીઆને હજી સાન નહોતી આવી. તેણે વહેલા દોડી જઈ બાજરીને એવી બનાવી દીધી કે એનું દાતરડુંજ ના ચાલે. એટલે એણે વળી બીજું દાતરડું આણી બાજરી લણી નાંખી.

ચાલો, આ ઠીક પત્યું; હવે કાલે બીજા ભાગ પર જઈશું—એમ મૂરખે મનમાં નક્કી કર્યું.

પેલા અરધપુંછડીઆએ પણ મનસુખો કર્યો કે ઘાસમાં ને બાજરીમાં તો મારા હાથ હેઠા પડ્યા. પણ હવે જોઈએ, કાલે એ કેમ હંફાવે છે ?

એમ કરી પેલો મૂરખો બીજે દિવસે લણવા જવાનો હતો તેથી બીજે દિવસે તે ત્યાં ગયો. પણ બાપરે ! મૂરખાએ તો તેનાથી ઘણાજ વહેલા ત્યાં પહોંચી જઈને પોતાનું કામજ પતાવી દી-ધેલું હતું !

આથી તે બહુ ખિંજ્યો, ને મનમાં જોત્યોઃ આ મૂરખો તો કંઈ વિચિત્રજ દેખું ! પૂરું ઉંઘતો ચે નથી જો ! એને તે કેમ પહોંચી વળાય ? પણ લાવ, એના દાણા સડાવી નાંખું. પછી ખાશે શું ?

એમ વિચારી અરધપુંછડીઆ દાણામાં પેઠો. દાણા સડવા લાગ્યા. તે પોતે ઉંઘમાં પડ્યો.

બીજી બાજુ મૂરખો અને મોંઘી મળી પા-વડે પાવડે અનાજ ગાડામાં નાંખવા લાગ્યા. એમ ને એમ એક વાર પાવડો પેલાની પીઠમાં ધુસી ગયો અને તે પાવડા સાથે ઉંચકાઈ આવ્યો.

મૂરખો તેને જોઈ બોલી ઉઠ્યો: કેમ અલ્યા, તું પાછો આવ્યો કે?

ના ભાઈ, ના—સરદાર બોલ્યો: એ તો બીજો હું તો સમશેર પાછળ હતો. મને મારી નાંખશે નહિ. તમે જે કહોશો તે કરીશ. તમને ફરી હેરાન નહિ કરું.

પણ તને આવડે છે શું?

હું સિપાઈ બનાવી શકીશ.

તે મારે શા કામના?—મૂરખે પૂછ્યું.

વાહ, તમારે જે કામ એમની પાસે લેવું હોય તે લેવાય.

તેમને ગાતાં આવડે કે?

હોવે. ગાય પણ ખરા.

ત્યારે થોડા બનાવ.

હવે પેલા અરધપુંછડીયા શયતાની સરદારે થોડા બાજરીના ડુંડા લઈ તેને પછાડતાં મૂરખાને બતાવી કહ્યું: આમ પછાડી તમે હુકમ કરશો એટલે સિપાઈ બનશે.

તુરતજ સિપાઈ બન્યા. તેમાં એક નગારચી હતો. બીજે શંખ ફુંકનાર હતો. તેમને બેઠ ખડખડાટ હસી પડી મૂરખે કહ્યું: વાહ ભાઈ ! આ તો ઠીક છે. ગામની છોકરીઓ તમારો બેઈ રાજ થશે.

હવે મને જવા દેશો ?—પેલાએ પરવાનગી માંગી.

એમ તે કેમ જવાય ? મને ડુંઠામાંથી સિપાઈ બનાવી પાછા તેનાં ડુંઠાં બનાવી દેવાનું બતાવતો જ. બાજરીના ડુંડાંના સિપાઈ તો મોંઘા પડી જાય.

અરધપુંછડીઆએ તે કામ શીખવી રજ માંગી એટલે મૂરખાએ કહ્યું: ભલે તું જ. ઈશ્વર તારું રક્ષણ કરે.

પણ રક્ષણને બદલે, ઈશ્વરનું નામ કાને પડતાંજ પેલો સરદાર તો ભોંયમાં સમાઈ ગયો અને ત્યાં એક ખાડાનીજ નિશાની રહી.

(૧૩)

બીજી બાજુ મૂરખો ઘેર આવ્યો, તો ઘેર ધન-

વંત અને તેની સ્ત્રી બંને આવેલાં હતાં. ધનવંતથી એનું કરજ ક્ષીટાડી શકાયું નહોતું. લહેણદારો પાસેથી ભાગીને તે બાપને ત્યાં આવેલો. મૂરખાને તેણે કહ્યું: ભાઈ, મારો ધંધો ફરી શરૂ થાય ત્યાં સુધી તું અમને અહિં નહિ રહેવા દે?

ભલે, સુખેથી રહો—એમ મૂરખાએ જવાબ આપ્યો.

પણ મૂરખો જન્મવા બેઠો એટલે ધનવંતની વહુને પણ એના પરસેવાની સૂગ આવી, એટલે તે બબડી ઉઠી. તેથી ધનવંતની સૂચનાથી, પણ વગર બબડાટે અને પૂર્ણ શાંતિથી રોટલા લઈને મૂરખો બહાર કામેજ ચાલ્યો ગયો.

(૧૪)

ધનવંતને પજવી પજવીને તેના બાપને ત્યાં ભગાડવાનું કામ પૂરું થયું, એટલે હવે ત્રીજો સરદાર પણ નવરો પડ્યો. આથી તે પોતાના બીજા બે ભાઈબંધોને ખોળવા અને તેમને જરૂર પડે તો મદદ આપવા નીકળી પડ્યો. તપાસમાં તેને

મુરખો ડાળો કાપવા જતો હતો એટલામા તો પેલા નજરે પડવાથી
તેને અગ્નિયત્રી લાગી

પાનુ ૨૬.

પેલા એ ખાડા દેખાયા. તે સમજી ગયો કે મારા ભાઈધો તો ફસાઈ મૂચ્યા. પણ મારી ફરજ દીવાની જોત જેવી ચોકખી છે. મારે મૂરખરાજને ઠેકાણે પાડી વેર વાળવું જ જોઈએ.

એમ વિચારી તે મૂરખરાજની ખોળમાં નીકળ્યો. મૂરખે હવે ઝાડ કાપવાનું શરૂ કર્યું હતું; કેમકે ઘરમાં સાંકડ પડતી હતી. તેથી ઝાડ વાઢી નવી ઝુંપડી બાંધવાની હતી.

પેલા સરદારે તેને હંફાવવા ડાળીઓમાં ભરાઈ બેસવા માંડ્યું. મૂરખે તો ખરાખર કાપવા માંડે પણ પેલાની કરામતને લીધે ઝાડ સીધું પડવાને બદલે બીજના ડાંખળામાં જ ભેરવાઈ જાય. આમ ભેરવાઈ ગયેલા થડને છૂટું કરતાં એનો દમ ભરાવા લાગ્યો. પણ એ તો ખંતના પૂતળા જેવો હતો. મુશ્કેલીઓને હંફાવવાનો તો એનો ધંધો જ હતો. તેમાં એ જરાયે ગભરાય નહિ, એટલે એણે કામ ચાલુ રાખ્યું. પણ સાંજને છેડે પચાસ સાઠને બદલે માંડ માંડ છ ઝાડ કાપી શકાયાં, અને થાકીને

લોથ પોથ થઈ ગયો. પરસેવાના તો ઝાબેઝાબ વળી ગયા. છેવટે તેની પીઠ એટલી દુઃખવા માંડી કે તે જમીન પર બેસી પડ્યો.

એટલે મનમાં કુલાઈને પેલા સરદારે વિચાર્યું: મેં એને કેવો હરાવ્યો ! હવે એનાથી કામ થવાનું નથી. માટે લાવ, હું જરા થાક ખાઉં.

આમ વિચારી તે એક ડાળ પર બેઠો. બીજા બાજુ આમ થાકવા માટે મૂરખરાજને પોતાના પરજ રીસ ચઢી. એકદમ ઉઠીને ઉભા થઈ તેણે તો કુહાડી બેરથી થડમાં લગાવી. પેલા ભાઈસાહેબ ગફલતમાં રહ્યા, અને ઝાડ તૂટી પડ્યું. ઉલટા પોતે ફસાઈ ગયા અને ડાળીમાં અટવાઈ ગયા. મૂરખો ડાળો કાપવા જતો હતો એટલામાં તો પેલો નજરે પડવાથી તેને અન્યબી લાગી; તે બોલ્યો: ઉભો રહે અલ્યા, તું ફરી આવ્યો કે? તને ખતાવું છું, મારો હાથ !

એમ કહી એણે તેના પર કુહાડી ઉગામી. પણ પેલો ફરગરી પડ્યો: મને ના મારો, મને ના મારો.

હું તમે કહેશો તે કરીશ.

તું શું કરશે ?

હું પૈસા બનાવી દઈશ.

ઠીક છે; બેઠાએ, બનાવ.

પેલા સરદારે એક ઝાડ બતાવ્યું: પેલા ઝાડના પાંદડા હાથમાં લઈને ચોળો એટલે તમારા હાથમાંથી સોનાના ફૂલ ખરશે.

મૂરખે તેમ કર્યું, એટલે ફૂલ ખર્યાં.

તેનું મોં મલકાઈ ગયું. આ તો ખરી ગમ્મત! મારા માણસો કુરસદે આ રમકડે રમશે.

પછી પેલાએ રત્ન માંગી. તે આપતાં દેવ મુજબ એ બોલ્યો: પ્રભુ તારું ભલું કરે.

પ્રભુનું નામ કાને પડતાંજ પેલા ધરતીમાં સમાઈ ગયો અને તે જગાએ માત્ર એક ખાડોજ રહ્યો.

(૧૫)

ખીજ બાબુ બે ઝુંપડાં નવાં બંધાયાં. ધનવંત પોતાની વહુને લઈ બુદ્ધો રહેવા ગયો. સમશેરે

પણ તેમજ કરેલું હતું. મૂરખો, મોંઘી અને બાપા ત્રણ ભેગાં રહેતાં હતાં. મૂરખાની મહેનતથી ધાન્ય નીપજતું. તે વડે પેલા બે ભાઈઓ પણ ગુજરો કરતા હતા.

લણણીનું કામ પૂરું થયું એટલે મૂરખાભાઈએ ઉભણી કરી. ભાઈ ભાભીઓને નોંતરાં દીધાં. તે દિવસે તહેવાર હતો એટલે માલપાણી ખાવાનો ધનવંત અને સમશેરનો વિચાર ખરોજ. મૂરખરાજનું નોતરું આવ્યું. પણ ખંનેની વડુઓએ નાક ચઢાવ્યું કે: એવા ગંદા ખેડૂતને ત્યાં કોણ જાય? ને તે તે વળી એવું શું ખવડાવનાર છે જે?

ભાઈઓ તો ન ગયા. પણ મૂરખાએ બીજા ખેડૂતો તથા તેમની સ્ત્રી વગેરેને પેટપૂર જમાડ્યાં. પછી તેને પેલા સોનાનાં ફુલ યાદ આવ્યાં એટલે થોડાક બનાવી કાઢ્યાં અને લુંટાવ્યાં. પણ એ ફુલ માટે તો ભારે લુંટાલુંટ ચાલી. નવાઈ જેવી ચીજ જોઈ ગામડીઓએ તો ધક્કામુક્કી કરી. ને તેમાં કચડાકચડી ચાલી. એક ડોશીમા ઘરડીખખ

હતી તે તો મરી પણ મધ. જે ત્રણ ખેભાન થઈ
 ગયાં. એટલે મૂરખ કહે: કેવાં બેવકૂફ છો? જેને
 જેટલાં બેઠએ તેટલાં મળશે. શા માટે કચડા-
 કચડી કરો છો? અહિં કશી કમીના નથી.

એમ કહી તેણે કુલોનો વરસાદ વરસાવ્યો.

પછી કહે: બુઝ્યો, હવે બીજી ગમ્મત બતાવું.
 તમારે ગાતાં નાચતાં શીખવું છે?

પછી પેલા સરદારે શીખવેલી બુક્તિ વાપરી
 તેણે સિપાઈઓની પલટણ ખડી કરી. તેઓ ઢોલ
 ત્રાંસા વગાડવા લાગ્યા. એમ ખૂબ ગમ્મત કરી.
 બાદ પાછાં સિપાઈઓનાં ઢુંઠાં બનાવી દીધાં.

પછી સૌ થાક્યાં પાક્યાં સૂઈ ગયાં.

(૧૬)

હવે શું બન્યું તે સાંભળો. આ વાતની હકી-
 કત સમશેરને કાને ગઈ. સિપાઈઓ વિષે તેણે
 સાંભળ્યું, એટલે તેની દાદ સળકી. મૂરખરાજ
 પાસે જઈ તેણે કહ્યું: મોટાભાઈ, તું સિપાઈ
 ક્યાંથી લાવ્યો ને તે પાછા ક્યાં ગયા, તે મને કહે.

કેમ વાડ, તારે શું કામ છે ?

ઓહો !—સમશેર બોલ્યો: અરે, સિપાઈ હોય તો તો કંઈ કંઈ થઈ શકે. રાજ પણ મેળવાય.

મૂરખાને અભયબી લાગી. તે કહે: એમ છે ? મને કંઈ એવી ખબર નહોતી. લેને, તને કામ લાગે તેમ હોય તો ફાવે તેટલા સિપાઈ બનાવી આપું.

પછી એ જ્યાં ફુંકા પડ્યાં હતાં ત્યાં ગયો અને સિપાઈ બનાવવા માંડ્યા. બનાવતાં કહ્યું: પણ જે સમશેર, આ સિપાઈબાને તું લાગલોજ અહિંથી લઈ જશે. નહિ તો તેઓ આખા ગામનો દાણો એક દિવસમાં પૂરો કરી નાંખશે. તે મને નહિ પાલવે.

સમશેરે હા કહી. તેના તો આનંદનો પારજ નહોતો. હરખે ને હરખે તે જાણે ગાંડોજ થઈ ગયો હતો. મૂરખાએ તેને પલટણોની પલટણો તૈયાર કરી આપી. પછી કહ્યું: લે, હવે આટલા બસ થશે. તારે બીજા બેઠાએ, તો વળી આવશે. પાક સારો છે

એટલે કુંઠા પુષ્કળ છે.

સિપાઈઓની પલટણોના સેનાપતિ બનીને સમશેરભાઈ તો લડવા ઉપડી ગયા.

સમશેરે આમ મતલબ સાધી, તો ધનવંત પણ ક્યાં કાચો હતો? પેલાં સોનાનાં કુલની વાત તેણે જાણી હતી. એટલે તે દોડતો આવ્યો અને પૂછ્યું: મોટાભાઈ, તને સોનું ક્યાંથી મળે છે તે કહે. મારી પાસે સોનું હોય, તો તો આખી દુનિયા હું ખરીદી લઉં.

હું? મને તો ખબરજ નહોતી. પણ તેમાં શું? લેને તને જોઈએ એટલાં સોનાનાં કુલ આપું.

ધનવંત તો ખુશ થઈ ગયો: હાલ મને ત્રણ ચાર ટોપલા સોનું આપે તો બસ છે એમ તેણે કહ્યું.

મૂરખે પોતાની પાસેની તરકીબથી તેને સોનું બનાવી આપ્યું, તે લઈ તે વેપાર કરવા ચાલ્યો ગયો. તેને વિદાય કરતાં મૂરખે કહ્યું: તારે બીજું જોઈએ તો આવજો, મારી પાસે પાંતરા પુષ્કળ છે.

(૧૭)

પછી તો સમશેરે લડાઈની ધૂમ મચાવી અને એક આખું રાજ્ય જીતી લીધું. પણ સિપાઈઓ પુષ્કળ, અને તેને રોજ ખાવા ભેંધએ. તેને ખવડાવવા જેટલા તેની પાસે પૈસા ન મળે. એટલે તે મુંઝાવા લાગ્યો. બીજી બાજુ ધનવંતે ખૂબ વેપાર કર્યો અને દોલત મેળવી. પણ એકલો માણસ, એટલે તે નાણું સાચવવા માટે તેને મુશ્કેલી પડવા માંડી. આમ બંને મુશ્કેલીમાં આવેલા ભાઈઓનો એક દિવસ અચાનક ભેટો થયો. વાતમાં વાત નીકળતાં બંનેએ સાટું કર્યું, કે સમશેરે મૂરખા પાસે નવા સિપાઈઓ લેવા. ધનવંતે નવાં સોનાનાં કુલ લેવાં. અને પછી અરસપરસ એક બીજાને આપી દેવા. એટલે બંનેની જરૂરિયાત ટળી જાય.

આમ મસલત કરી બંને મોટાભાઈ પાસે ગયા. સમશેરે સિપાઈની માંગણી કરી પણ મૂરખે તો ડોકું ધુણાવી ના કહી.

પણ કેમ વાડ? તેં તો મને વચન આપેલું

તે?—એમ સમશેરે વાંધો કાઢ્યો.

હા, પણ હું નહોતો જાણતો કે સિપાઈઓ માણસોને મારી નાંખે છે. એક દહાડો હું ખેડ પર હતો, ત્યારે એક ઠાઠડી જતી બેઠ. પૂછતાં માલમ પડ્યું કે તારા સિપાઈઓએ બાપડી એક બાઈના ઘણીને મારી નાંખ્યો હતો. હું ધારતો હતો કે સિપાઈઓ ગાવા બજાવવાનું કરે છે. પણ તેઓ તો હત્યારા જણાય છે. જા, ભાઈ, જા. હું એક સિપાઈ બનાવવાનો નથી.

ધનવંતને પણ એમ નિરાશ થવાનોજ વખત આવ્યો. મૂરખે સોનાનાં ફુલ બનાવી આપવાની ચોકખી ના કહી. કારણ પૂછતાં કહે: તારા સોનાના ફુલથી તો ગામનાં છોકરાં દુધદહિં ગુમાવી બેઠાં. એક દહાડો પડોશીનાં કીકી અને બચુ મારી પાસે દુધ માંગવા આવ્યાં. મેં પૂછ્યું: કેમ તમારી પાસે ગાય હતી ને? તેઓ કહે: તે તો ધનવંત-ભાઈના ખજાનચીને સોનાનાં ફુલ લઈ આપી દીધી. આમ બે ચાર આવી ગયાં. એ કંઈ કામનું નહિ.

હું તો જાણું જે તું સોનાનાં કુલ વડે રમશે.
પણ તેને બદલે તું તો બધાની ગાય ભેંસ લઈ
જવા લાગ્યો. ના, ના. હવે તું ગમે તેટલી માથા-
ઝીંક કરે, તોયે હું સોનું બનાવનાર નથી.

આ જાણી બંને ભાઈની નિરાશાનો પાર
રહ્યો નહિ. પણ પછી તેમણે એક ભુક્તિ રચી.
બંનેએ અડધોઅડધ લશ્કર અને પૈસા વહેંચી
લેવાનું ઠરાવ્યું. અને એ રીતે બંને જણા રાજ્ય-
વાળા અને પૈસાવાળા બન્યા.

(૧૮)

એક દહાડો મૂરખરાજનો કૂતરો માંદો પડ્યો.
તેને કોણ જાણે શોયે રોગ થયો હશે, રામ
જાણે. પણ તે લગભગ મરવા પડ્યો. મૂરખાને
ઘણી દયા આવી. પણ કરે શું? પછી વિચાર
કરતાં પોતાના પેટનું દરદ મટાડનાર પેલું મુળીયું
યાદ આવ્યું. તેણે એક રોટલીના ટુકડા સાથે
કૂતરાને તે ખવડાવ્યું. કૂતરો તરત સાંભે થઈ રમવા,
બસવા અને પુંછડી હલાવવા મંડી ગયો. મૂર-

ખાનો બાપ આથી અન્નયખી પામ્યો. તેણે મૂર-
ખાને એનો ખુલાસો પૂછ્યો. એટલે એણે કહ્યું:
મારી પાસે હરકોઈ દરદને મટાડવા સાડૂ બે મુળીયાં
હતાં. તેમાંનું એક મેં આને ખવડાવ્યું, તેથી એ
સારો થયો છે.

તે વેળા ગામમાં ઢંઢેરો પીટાતો હતો કે આ
ગામના રાજાની મરવા પડેલી દીકરીને જે કોઈ
સાજી કરશે તેને તે છોકરી પરણશે તથા ઇનામ
પણ મળશે.

ઢંઢેરો મૂરખાના બાપે સાંભળ્યો. દીકરાને તેણે
પેલું મુળીઈ લઈને રાજાને ત્યાં જવા કહ્યું કે:
બેટા, તું એ છોકરીને સાજી કરીને પરણુ. એટલે
તું સુખી થશે.

વારૂ બાપા, હું જઈ છું કહી તે નીક-
ળ્યો. બાપે તેને સારાં કપડાં પહેરાવ્યા અને પોતે
પણ સંગાથમાં નીકળ્યો; પણ રસ્તે એને એક
ભિખારણ મળી. તેને લકવો થયેલો હતો. મૂર-
ખાને જોઈ તે કરગરી પડી કે: સાહેબ, તમારી

પાસે કંઈ દવા હોય તો આપો. હું છેક અપંગ થઈ ગઈ છું. મારાથી પૂરા પાધરાં કપડાંયે પહેરાતાં નથી.

વારુ—કહીને મૂરખે તો પેલું મુળીઈં તેને આપી દીધું. ભિખારણુ સારી થઈ ને આશીર્વાદ આપી ચાલતી થઈ.

પણુ આમ ત્રીજું મુળીઈં વપરાઈ ગયું, તેથી મૂરખના બાપને ગુસ્સો ચઢ્યો: આ શી મૂરખાઈ? તને ભિખારણુ પર દયા આવી પણ રાજાની દીકરી માટે તારું હૈયું પીગળતું નથી?

હા. પણ હું શું કરું? આ બિચારી ભિખારણુને પણ તેની જરૂર હતી, તો ના કેમ કહેવાય? છતાં કંઈ નહિ, હું તો રાજાને ત્યાં જઈ છું. તમે ફિક્કર ના કરશો. સઘળાં સારા વાનાં થશે.

પછી મૂરખે રાજાને ત્યાં ગયો. તે ડંબરે પહોંચ્યો કે તુરતજ કન્યા સાજી થઈ. રાજા ખુશી થયો. મૂરખને ભારે પૌશાક પહેરાવી તેણે તેને પોતાનો જમાઈ બનાવ્યો. પણ તેને કુંવર નહોતો. એટલે

પોડા દિવસ પછી તે મરણ પામ્યો ત્યારે મૂરખ-
રાજને ગાદી મળી. આમ ત્રણે ભાઈઓ રાજ
મન્યા.

(૧૯)

પછી સમશેર બહાદુરે શું કર્યું તે જાણ્યો.
મૂરખે આપેલા સિપાઈઓની મદદથી તેણે નવા
સિપાઈ ઉભા કર્યા. ઘર દીઠ એક સિપાઈ આપ-
વાની લોકો પર ફરજ પાડી. એમ થવાથી તેનું
લશ્કર બહુ મોટું થયું. કોઈ પણ સામે થાય કે
તરત લઢતો અને હરાવતો. લશ્કરની મદદથી
પોતાનું ધાર્યુંજ કરતો. આમ તેને લાગ્યું કે હવે
હું હમ્મેશ માટે સુખીઓ થયો.

ધનવંતનો પણ ખેલ એવોજ થયો. મૂરખ
પાસેથી મળેલા સોનામાં તેણે અનહદ વધારો કર્યો.
પો પાસે લાગા લેવા માંડયા, ને ખજાનો વધાર્યો.
માથા દીઠ વેરો નાંખ્યો. ગાડીઓ પર કરનાંખ્યો.
ખેડા પર કર નાંખ્યો. બધા તેના ગરબડે થઈ પડ્યા.
એમ તેનેયે હમ્મેશની નિરાંત થયા જેવું લાગ્યું.

પણ મૂરખરાજની વાત તો ચોરજ થઈ. રાજ થવા છતાં તે તો હતો તેવોજ રહ્યો. સસરાના દહાડો પાણી થઈ રહ્યા કે તરતજ રાજનો ઝભ્ભો એણે કોરે મૂક્યો. ફરી પોતાની બંડી અને ચાંચીયા બેડા પહેરી લીધા. અને હજી વડે કામ શરૂ કર્યું. તેનો બાપ અને બહેન મોંઘી તેની સાથેજ હતાં.

લોકોએ તેને કહ્યું: આપ તો હવે બાદશાહ છો. આપને આમ કરવું ન ઘટે.

મૂરખ કહે: કેમ વારૂ? રાજને ખાવાને બેઠતું નથી? ને ખાવા બેઠતું હોય, તો તે કામ કેમ ન કરે?

પણ મૂરખરાજના, આમ દરેકે કામ કરવાના ધોરણથી પૈસાની લેવડદેવડનો નાતો કંઈ રહ્યો નહિ. સસરાનો ખજનો ખૂટી ગયો. એટલે અમલદારો આવી કહેવા લાગ્યા: મહારાજ, હવે નોકરોને પગાર આપવા સારૂ પૈસા નથી.

તો તેમને પગાર ન આપો—મૂરખરાજે કહ્યું. તેઓ નોકરી છોડી દેશે—એક અમલદાર બોલી

ઉઠ્યો.

આપણને તેમની નોકરીનું કામ નથી. તેઓ જમીન ખેડે એટલે ખસ. તેટલું નહિ કરશે તો તેઓ ભૂખે મરશે—રાજા બોલ્યા.

વળી આ નવા રાજા પાસે લોકો ન્યાય માટે આવતા; પણ એનું તો ન્યાયનું ત્રાજવું કોઈ જુદીજ જાતનું હતું.

એક વેળા એક શેઠીઆને ત્યાં ચોરી થઈ. તેણે રાજા આગળ ફરીઆદ કરી.

રાજાએ ઇન્સાફ આપ્યો: જે ઘણીએ ચોરી કરી તેને તે ચીજની જરૂર હશે. માટે ફરીઆદીએ શાંતિ રાખવી.

આમ થવાથી લોકો સમજ્યા કે આ રાજામાં તો નામ પ્રમાણે ગુણ છે. એક વેળા રાણીએ પણ રાજાને કહ્યું: તમને તો ખદા નામ પ્રમાણે ગુણવાળા માને છે.

ઓહો, એથી તે બીજું રૂડું શું ?—મૂરખ-રાજે જવાબ આપ્યો.

રાણી વિચારમાં પડી. પણ તે સાદી, ભલ્લી ને ભોળી હતી. તે ગુસ્સે ના થઈ. તેણે વિચાર્યું: મારાથી કંઈ મારા વરની સામે થવાય? જ્યાં સોયો જાય, ત્યાં તેની પાછળ દોરી જવાનીજ કેની ! આમ વિચારી તેણે મોંઘી પાસે ખેતરનું કામકાજ શીખી લીધું, અને પછી પોતાના વરને તેના કામમાં મદદ કરવા લાગી.

વરસેકમાં તો બધા ડાહ્યાડમરા કહેવાતા માણસ ત્યાંથી ભાગી ગયા. ફક્ત સાદા ભોળા [ખેડૂતોજ રહ્યા. તેમની પાસે દોલત નહિ, ધન નહિ. મહેનત મજૂરી કરી સૌ પોતાનું ગુજરાન ચલાવતા. ચોરી લુંટ કંઈ મળે નહિ. પૈસા નહિ એટલે ટંટો કિસાદ પણ થાય શાના ? કેટલીક વાર સાધુસંતો તે ગામમાં આવતા, ત્યારે ત્યાંના ભલા લોકો તેમની સારી ખાતરખરદાસ કરતા.

(૨૦)

ખીજ ખાજુ શયતાન તો રાહજ જોયા કરે, કે કેમ પેલા સરદારો આવ્યા નહિ. ત્રણ ભાઈઓ વચ્ચે

વઢવાડ કરાવીને કેમ તે ખુશખબર મને આપી ગયા નહિ? એમ ને એમ રાહ જોતાં તે થાક્યો, ને આખરે તપાસ કરવા નીકળી પડ્યો.

પેલા ત્રણ સરદારો ધરતીમાં સમાઈ ગયેલા, તે ત્રણ ખાડા તેની નજરે પડ્યા. આથી તે સમજ્યો, કે સરદારો તો કંઈ ફાવ્યા નહિ. તેણે વિચાર્યું, કે હવે તો મારે જાતે મેદાને પડ્યા શિવાય બીજો આરો નથી.

શોધ કરતાં માલમ પડ્યું, કે પેલા ત્રણ ભાઈઓ તો સુખેથી રાજ કરે છે. તેની અકળામણનો પારજ ન રહ્યો. કોઈ પણ રીતે તોફાન કે ટંટો થાય નહિ ત્યાં સુધી એને ચૂન કેમ પડે? એટલે એણે પોતેજ સમશેરને પહેલવહેલો સપાટામાં લેવાનું નક્કી કર્યું.

તેણે સેનાપતિનો વેશ પહેર્યો અને સમશેર પાસે જઈને પોતાની બહાદુરીનાં વખાણ કરી તેની નોકરીમાં રહ્યો.

પછી તેણે લશ્કરમાં નવા નવા સુધારા દાખલ

કર્યા. દરેક માણસ પર સિપાઈગીરી ફરજિયાત કરી. જાતજાતના દારૂગોળા બનાવ્યા. તેનો ભંડાર ખૂબ વધારી દીધો. તોપો તો એવી બનાવી કે એકી વખતે પાંચસો ગોળી એકદમ છૂટે.

સમશેર તો આ જોઈ ખુશખુશ થતો જાય. હવે આટલા બધા સિપાઈઓ માટે કામ ધંધો જોઈએ. તેથી તેણે પડોશના રાજા સાથે લડાઈ જાહેર કરી. નવી તોપો વડે તેને હુરાન હુરાન કરી મૂક્યો. એટલે તે શરણે આવ્યો. તેનું રાજ્ય ખાલસા કર્યું.

આમ ચડસ વધતો ગયો, એટલે સમશેરે નવા રાજા પર ચઢાઈનો મનસુખો કર્યો.

પણ તેના દારૂગોળાની વાત સંઘળે ફેલાઈ હતી. આ રાજાએ તેથી સમશેરનીજ લઢણ પકડી નવી તોપો તૈયાર કરી. જીવાન મરદો તો ખરાજ, પણ સાથે પૈરાંઓને પણ લઢાઈમાં ઉતાર્યાં. વળી હવાઈ જહાજો બનાવી આકાશમાંથી દારૂગોળો નાંખવાની જુક્તિ કરી.

તેથી એની સામે સમશેરનું કંઈ ચાલ્યું નહિ. તેના સિપાઈઓ આકાશમાંથી પડતા માર પાસે ટકી ન શક્યા; તે હાર્યો, ને જીવ લઈને નાઠો.

(૨૧)

શયતાન મનમાં કુલાયો. પછી તે ધનવંતને તોર તોડવા વેપારી વેશે ગયો.

એના રાજમાં મોટી પેઢી ખોલી. લોકોને પુષ્કળ પૈસા આપી માલ ખરીદવા માંડ્યો.

તેને ત્યાં વેચનારાઓની ભીડ વધી. લોકો ઝપાટાભેર ધનવંતને કર ભરવા લાગ્યા. ધનવંતને ત્યાં ટંકશાળ પડવા માંડી. નવા વેપારીને મનમાં આશિષો દેતો તે ખુશ થયો.

હવે એણે નવો મહેલ બાંધવા માંડ્યો. મનુરો બોલાવ્યા. મોંઘા રોજ આપવાનું નક્કી કર્યું. પથરા, લાકડાં, છો વગેરેની વરદીઓ આપવા માંડી. તેણે ધાર્યું, લોકો ખુશીથી આવશે. પણ તે ઠગાયો. બધા લોકો પેલા નવા વેપારીને ત્યાં કામે જતા હતા. બધો માલ પથરા, લાકડા, તેણે રાખી લીધા

હતા. હવે તેની અને ધનવંતની વચ્ચે હરિક્ષાઈ ચાલી. પોતપોતાના પૈસાને જોરે તેઓ લોકોને વધારે વધારે લલચાવી માલ માંગવા લાગ્યા. પણ નવા વેપારી પાસે ધનવંતથી વધારે સાધન હતાં. મહેલ મહેલને ઠેકાણે રહ્યો. પછી બગીચો બનાવવા માંડ્યો. પણ તેમાંયે તેના હાથ હેઠા પડ્યા.

ધનવંત તો વિચારમાં પડ્યો. તે રાજા હતો તેથી તેને ત્યાં નાણું રેલછેલ આવતું હતું. લોકો નવા વેપારીની નોકરી કરી ખૂબ કમાતા અને કર પુષ્કળ ભરતા. પણ પૈસા શિવાય બીજી દરેક વસ્તુની તાણ પડી. રસોઈયા, ગાડીવાળા, ચાકરો સૌ નવી નોકરી પર ગયા. બજારમાં ખાવાનું પણ ન મળે. બધું અનાજ પેલા વેપારીએ લઈ લીધું.

ધનવંત ખિંજ્યો. તેણે વેપારીને દેશપાર કર્યો. એણે પોતાની છાવણી સરહદ બહાર નાંખી તો લોકો ત્યાં જઈને રહ્યા. એટલે મામલો ઉલટો બગડ્યો.

ધનવંત રાજાનું શરીર સૂકાઈ ગયું. ખાવાના ફાંફાં પડવા લાગ્યા. શું કરવું તે સૂઝે નહિ. એઠ-

લામાં રડતો કકળતો સમશેર તેની મદદ માંગવા ત્યાં આવી પહોંચ્યો, ધનવંત કહે: ભાઈ, તને શી મદદ કરું? તારે બેઠવ્યે તેટલા પૈસા છે. પણ તે પથરા જેવા છે. મારે તો ખાવાના સાંસા છે. બે ત્રણ દિવસથી ખાધું નથી. માંગ્યા મૂલ દેતાં પણ કોઈ કામ પર આવતું નથી. હું તો તારાથી થે દુખિયારો છું.

બંને ભાઈઓ નિસાસા મૂકતા એક ખીજની દયામણી સ્થિતિ પર રડવા લાગ્યા.

(૨૨)

બે ભાઈ તો પાયમાલ થયા. હવે ત્રીજો મૂરખરાજ રહ્યો. તેને પણ ફસાવવાનો વિચાર કરી શયતાન તેની પાસે જઈ તેનો સેનાપતિ થયો. તેણે કહ્યું: મહારાજ, આપના જેવા બાદશાહ પાસે લશ્કર ન હોય તે ચાલે? એ તો દુનિયામાં ખોટું દેખાય. મને હુકમ આપો તો હું માણસોને ભેગા કરી તેમને શિખવી સિપાઈ બનાવું.

મૂરખરાજે કહ્યું: ભલે, એક લશ્કર બનાવી

તેને ગાતાં શીખવો. મને ગાવું ને ગાયન સાંભળવું પસંદ છે.

સેનાપતિ ગામમાં ફરી વળ્યો. લોકોને સિપાઈ થવા સમજાવ્યા—બહુ બહુ લાલચો આપી, પણ કંઈ વળ્યું નહિ. લોકોએ ઘસીને નાજ પાડી.

સેનાપતિએ રાજ પાસે ફરીઆદ કરી: મહારાજ, લોકો તો બધા ના કહે છે. તેમને ફરજ પાડ્યા વિના છૂટકો નથી.

રાજ તો બિચારા ભલા ને ભોળા. તેમણે કહ્યું: ભલે, એમ કરો.

ગામમાં દોંડી પીટાઈ: જે કોઈ વગર કારણે લશ્કરી ખાતામાં દાખલ નહિ થાય, તેને ફાંસીએ ચઢાવવામાં આવશે.

લોકો તે સાંભળી સેનાપતિ પાસે આવ્યા અને કહે: તમે દોંડી પીટાવી છે તે અમે સાંભળી; પણ લશ્કરમાં દાખલ થઈ અમારે શું કરવાનું છે તે તો અમને ખબર નથી. કોઈ તો કહે છે કે લશ્કરમાં દાખલ થાય છે તેને તો મરવું પણ પડે છે.

સેનાપતિએ જવાબ દીધો: એમ પણ કોઈ વેળા બને.

એટલે લોકોએ લશ્કરમાં દાખલ થવાની ના પાડી અને જીદ પકડી: ગમે તે પ્રકારે મરવાનુંજ છે, તો ભલે અમે ઘેરબેઠાં ફાંસીએ ચઢીએ.

સેનાપતિ ચિઢાઇને બોલ્યો: તમે બધા બેવકૂફ છો. લડાઈમાં તો મરીએ પણ ખરા ને મારીએ પણ ખરા. પણ લશ્કરમાં દાખલ નહિ થાઓ તો તો ખચીતજ મરશો.

આથી લોકો મુંઝાયા અને રાજજી પાસે ગયા. ફરીઆદ કરી, કે: લશ્કરમાં દાખલ નહિ થઈએ તો આપ અમને ફાંસી દેવાના છો એ વાત ખરી છે ?

રાજજી કહે: હું તો એકલો તમને બધાને કેવી રીતે ફાંસીએ ચઢાવું ? હું કંઈ સમજતો નથી. સેનાપતિ કોણ જાણે શેની વાતો કરે છે !

બધા બોલી ઉઠ્યા: ત્યારે અમે કંઈ લશ્કરમાં દાખલ થવાના નથી.

બહુ સારું. ન થતા. એમ કહી રાજજીએ

તેમને વિદાય કર્યા.

(૨૩)

શયતાને જ્ઞેયું કે આ દાવ તો ન ફાવ્યો. એટલે તે ત્યાંથી નાસી પડોશના રાજા પાસે ગયો. તેણે કહ્યું: મહારાજ! આપ બહાદુર છો. મૂરખ-રાજાનો દેશ તમે સહેલાઈથી જીતી શકો. તેના માણસો નમાલા છે. તેની પાસે ઢોર અને દાણા પુષ્કળ છે. તમે લડાઈ કરો તો બધું લુંટી લેવાય.

રાજા ફુલાયો. લડાઈની તૈયારી કરી. મૂરખ-રાજાની સરહદ પર લશ્કરે પડાવ નાંખ્યો.

લોકોએ મૂરખરાજાને જઈને વાત કરી કે પડોશી રાજા આપણા પર ચઢી આવે છે.

રાજા કહે: ભલે આવે. તેને આવવા દો.

દુશ્મનના સિપાઈઓ મૂરખરાજાનું લશ્કર તપાસવા નીકળ્યા. પણ ક્યાંય લશ્કરજ ન મળે. તેમણે લુંટફાટ ચલાવી. અનાજ અને ઢોર લઈ જવા લાગ્યા. લોકો કહે: ભલે લઈ જાઓ. અમારે ત્યાં પુષ્કળ છે. પણ તમારા ગામમાં તંગીજ હોય, તો

આવીને અહિંજ વસો. આ બધી લઈ જવાની તકલીફ મટી જશે.

સિપાઈઓ વિચારમાં પડ્યા. કોઈ સામે થયું નહિ એટલે લુંટમાં સવાદ રહ્યો નહિ.

ચાકીને રાત્ર પાસે ગયા ને કહેવા લાગ્યા: મહારાજ, આપે અમને લડવા મોકલ્યા. પણ અહિં તો કોઈ લડતું નથી. અમારી તલ્વારકોને લગાવીએ? સૌ પોતપોતાની પાસે હોય, તે ખુશીથી આપી દે છે. હવે અમે શું કરીએ ?

રાત્ર ગુસ્સે થયો: તમે મૂરખ છો. એમના ધરબાર બાળી નાંખો. ઢોર કાપી નાંખો. ધાસની ગંજીમાં આગ લગાડો. નહિ તો હું તમને મારી નાંખીશ.

સિપાઈઓ બીધા. હુકમ પ્રમાણે કરવા ચાલ્યા. લોકો સામે થવાને બદલે રોવા લાગ્યા, અને કહ્યું: તમે આમ નકામું નુકસાન શા સારૂ કરો છો? તમને જે જોઈએ તે લઈ જાઓ. અમે ના કહેતા નથી.

સિપાઇઓને દયા આવી. તેઓ રાજાનો હુકમ માનવાની ના પાડી એકેજથે ચાલતા થયા.

(૨૪)

શયતાનની બાપડાની નિરાશાનો પાર રહ્યો નહિ. પણ તેનાથી સીધા તો બેસાયજ નહિ. એટલે તેણે નાણાવટીની દુકાન મૂરખરાજના રાજ્યમાં કાઢી. નાણાં વડે તેણે આ ત્રીજા ભાઈને અને તેની રૈયતને હરાવવાનો મનમાં ઘાટ ઘડ્યો.

તે રાજા પાસે ગયો અને કહ્યું: હું આપને ધણો લાભ કરી આપવા ધારું છું. હું તમારી રૈયતને ડહાપણ શીખવીશ. હું તમારા રાજ્યમાં એક કોઠી સ્થાપવા માંગું છું.

રાજાએ કહ્યું: મારા રાજ્યમાં સુખેથી રહો, ને ઠીક લાગે તેમ કરો.

બીજે દિવસે નાણાવટીએ ચોકમાં માણસોને ભેગા કર્યાં, અને કહ્યું: તમે લોકો ઢોર પેઠે રહો છો! હું તમને માણસાઈ શીખવવા ઈચ્છું છું. તમે ઘર બાંધવામાં મને મદદ કરો. મારી

દેખરેખ તળે કામ કરો. હું તમને તમારી મહેનત બદલ સોનામહેરો આપીશ.

એમ કહી તેણે ચકચકતી મહેરો બતાવી.

તે બેઠ લોકો અચંબો પામ્યા.

તેઓ તો માલનું સાદું કરતા. ખેડૂતો દાણા આપી કાપડીઆ પાસે કાપડ લે. મનુર બેઠતા હોય તો તેને પણ દાણો આપે. જેને જે બેઠ્યે તે પોતાનો માલ આપી બદલામાં લઈ આવે.

પણ આ ચકતાં તેમને રૂપાળાં લાગ્યાં. પોતાનો માલ આપી તેમણે તે લેવા માંડ્યાં.

નાણાવટીને લાગ્યું કે હવે દાવ સફળ થયો. મહેરો આપી માલ એકહાથ કરી હવે લોકોને પાયમાલ કરી શકાશે.

પણ તેની ગણતરી ખોટી પડી. લોકો કંઈ નાણાં તરીકે મહેરો લેતા નહોતા. તેઓ તેને રમકડાં ગણતા અને બાળકોને રમવા આપતા. બધા બાળકોને પૂરતાં રમકડાં મળી રહ્યાં એટલે

૫૨.....[ગાંડીવ].....

તેઓ મહોર લેતા બંધ થઈ ગયા.

પણ નાણાવટીનો મહેલ તો હજુ અધુરો હતો. તેનો કોઠાર પણ ઉણો હતો. હવે તેણે પહેલાં કરતાં બમણી મહોરો આપવા માંડી.

તે છતાં મજુરોએ કામ પર આવવાની અને ખેડૂતોએ દાણો દેવાની ના પાડી. કોઈ વેળા વળી મહોર જોઈએ તો ખેડુતના છોકરાં થોડાં બાર આપી થોડી મહોર લઈ આવે. પણ સરવાળે નાણાવટી ભુખે મરવા લાગ્યો.

તે ઠેકઠેકાણે ભમવા લાગ્યો, અને મહોરો સાટે અનાજ માગવા લાગ્યો. પણ સૌએ કહ્યું કે: અમારી પાસે રમકડાંની હવે ખોટ નથી. તું ભુખ્યો હોય, તો ઈશ્વરપ્રીત્યર્થે ખાવાનું ભલે લઈ જ.

પણ ઈશ્વરનું નામ ક્યરાય ત્યાં શયતાનથી તો ઉભાજ કેમ રહેવાય? તે તો ત્યાંથી તુરતજ નાસે. ઈશ્વરને નામે ખાવાનું તો તેનાથી લેવાયજ કેમ? એટલે ગુસ્સે થઈ તે ગાજી ઉઠ્યો: તમે

લોકો જનવરથીયે યેવકૂફ છો. અકકલના ખારદાન છો. પૈસાથી આખી દુનિયા હું જીતું, પણ તમને તે પણ નથી જોઈતા.

લોકો કહે: અમે તારા પૈસાને શું કરીએ? અમારે ક્યાં કરવેરા ભરવા પડે છે?

આમ શયતાનભાઈ અનાજ વગર ભૂખે મરવા લાગ્યા.

(૨૫)

એટલે તે વાત લોકોએ રાજને કરી. રાજ કહે: આપણે તેને ભૂખે મરવા ન દેવો. બધાએ એકઠક દિવસ એને ખવડાવવું.

શયતાન મજૂરી તો કરે નહિ. મજૂરી કરીને પેટ ભરવાની તેની દાનત નહિ. તેથી હવે લાચારીથી તેને ભીખ કબુલવી પડી. અને વારા પ્રમાણે જમવા લાગ્યો. એક દહાડો વારા પ્રમાણે તે રાજજીને ત્યાં જમવા આવ્યો. મોંઘી રાંધતી હતી. તેમને ત્યાં માણસ ઘણા જમતા. પણ કેટલાક આજસુ લોકો કામ કર્યા વિના વહેલા આવી

૫૪.....[ગાંધીવ].....

ખાઈ જતા, તેથી તે કંટાળી હતી. પછી તેણે નિયમ કર્યો કે જે માણસના હાથ પર કોદાળીના આંટણ ન દેખાય તેવાને પહેલા ન જમાડવા. મહેનતુ માણસો જમી જાય પછીજ તેમને ખાવાનું દેવું.

આજે મોંઘીએ તે પ્રમાણે શયતાનના હાથ જોયા. આંટણ તો તેને હાથે શાનાજ હોય? તે મુંગી હતી એટલે તેણે ઇશારે કહ્યું કે: તમને જમવાનું છેવટે મળશે. મજૂરો ખાઈ લેશે, પછી તમને જમાડીશું.

શયતાન શરમાયો ને ગુસ્સે પણ થયો: તમારો કાયદો આંધળો છે. બધાજ માણસોએ મહેનત કરવી જોઈએ એ તો અહિંજ તમારા રાજમાંજ જોયું. અકકલવાન માણસોને પણ મજૂરી કરવાની હોય?

રાજજી કહે: તે તો કોણ જાણે. અહિં તો, ભાઈ, બધું કામ હાથે અને પગે થાય છે.

શયતાને કહ્યું: તેનું કારણ એ છે કે, તમે

લોકો અકકલ વગરના છે. મગજશક્તિથી કેમ કામ કરવું તે હું તમને શીખવું. પછી તમને માલમ પડશે, કે હાથપગ કરતાં મગજથી કામ કરવાનું ધણું જ ફાયદાકારક છે.

રાજાજી અન્યબી પામ્યા ને બોલ્યા: ત્યારે તો હું મૂરખો કહેવાઉં છું, તેમાં કંઈ બોલું નહિ.

શયતાને આગળ ચલાવ્યું: પણ એટલું યાદ રાખવું કે મગજથી કામ કરવું એ કંઈ સહેલું નથી. મારા હાથ પર આંટણુ નથી તેથી તમે મને આજસુ માનો છો. પણ ખાતરીથી માનજો કે મગજનું કામ હાથ પગના કામ કરતાં સો ગણું મુશ્કેલ છે. ને કેટલીકવાર તો મગજ ભમી જાય છે; અરે, જાણે તે ચીરાઈ જાય છે.

રાજાજી પાછા વિચારમાં પડ્યા, અને બોલ્યા: એમ છે? તો પછી એટલી બધી તકલીફ લેવાની જરૂર શી? મગજ ચીરાઈ જાય એવું કામ શા માટે કરવું વાઝ? એના કરતાં હાથ પગ વાપરવા

તેજ ઠીક નહિ ?

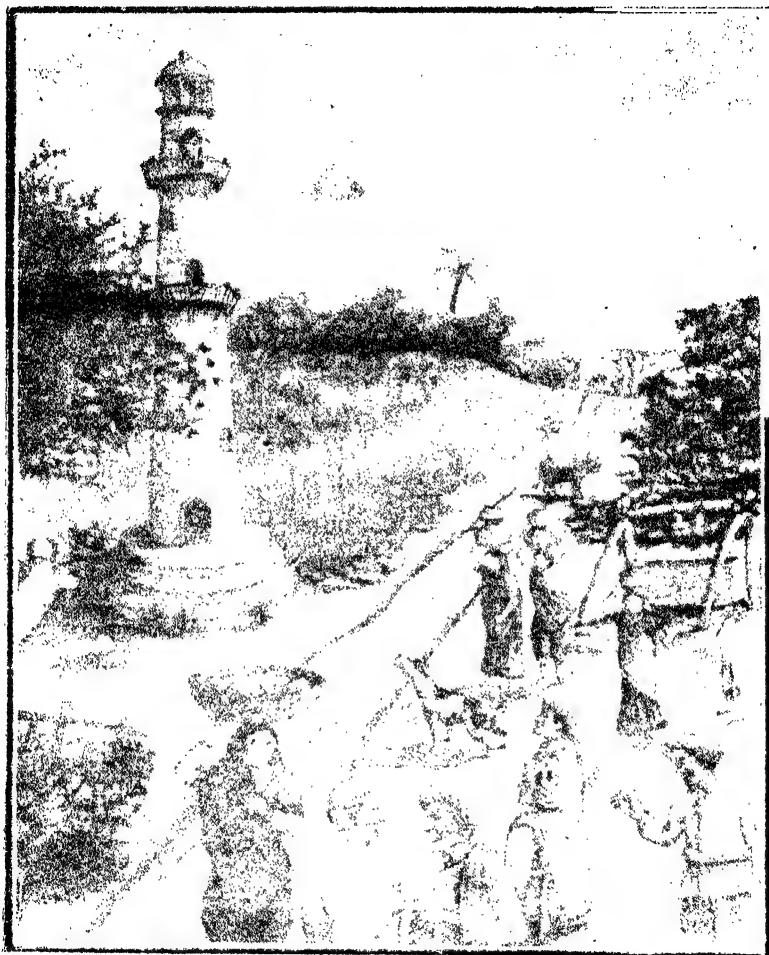
શયતાને કહ્યું: એ બધી તકલીફ હું તમારે સાફ ઉઠાવું છું. તેમ ન કરે તો તમે સદાય મૂરખા રહો. તમારા જેવા મૂરખાઓને જ્ઞાન આપી ડાહ્યા કરવાની પરમાર્થી લોકોની ફરજ છે. મને મગજથી કામ કરતાં આવડે છે. તે તમને સૌને શીખવવા હું તૈયાર છું.

રાજાજી વધારે વિચારમાં પડ્યા. પણ પછી બોલ્યા: ભલે ભાઈ, શીખી મૂકેલું કામનું છે. અમને શીખવજો. હાથ પગ થાકશે ત્યારે મગજ વાપરીશું.

(૨૬)

શયતાને કબુલ કર્યું. રાજાજીએ ઢોલ પીટાવ્યો કે એક ગૃહસ્થ લોકોને મગજ વડે કામ કરતાં શીખવનાર છે. જ્યારે તમારા હાથ પગ થાકે કે ભાંગે ત્યારે મગજ વાપરજો. વળી મગજથી વધારે કામ થાય છે એમ પણ એ ગૃહસ્થ કહે છે.

ગામમાં એક મિનારો હતો. તેને એક ઉંચી

મુને મરાજ]

[ગાંધીજી

પેલા કાઈ તે ખસડા પાડવા કરે. આવતા જતા લોકો
સંભળે, કેવે મુખે ને ન સમજે એટલે આવતા થાય.

ને સીધી સીડી હતી. તે મિનારા પર શયતાનભાઈ ચઢ્યા.

લોકો તેને સાંભળવા આવ્યા. તેઓ ધારતા હતા કે શયતાન કંઈ કળા કરી ખતાવશે; પણ તેણે તો મોટેથી ભાષણ કરવા માંડ્યું. લોકો અંગમહેનત વગર કેવી રીતે નભી શકે તે પર એણે વ્યાખ્યાન આપ્યું. પણ લોકોને કંઈ સમજ ન પડી. કંઈ ન સમજ્યું એટલે તેઓ તો પોતપોતાને કામે વળગ્યા.

પેલા ભાઈ તો ખરાડા પાડ્યાજ કરે. આવતા જતા લોકો સાંભળે, ઉંચે જુએ, ને ન સમજે એટલે ચાલતા થાય. મિનારા પર કંઈ ખાવાનું હતું નહિ. લોકોએ ધાર્યું કે મગજ વતી એ પોતાનું ખાવાનું નિપજવી લેશે અને ખાવાનો ખંદોખસ્ત મગજના કામથી થઈ જશે. એટલે ખાવાનું પહોં-ચાડવાનું કોઈને ન સૂઝ્યું.

રાજાજીએ લોકોને પૂછાવ્યું: કેમ, પેલા ગૃહસ્થે મગજ વતી કામ કરતાં શીખવ્યું કે ?

લોકો બોલ્યા: ના જી, એ તો બોલબોલ કર્યો

કરે છે.

બોલતો બોલતો શયતાન થાક્યો. તે ભૂખથી નબળો પડ્યો, ને લથડીયા ખાવા લાગ્યો. દિવાલ સાથે તેનું માથું પછડાયું. આથી લોકોને લાગ્યું કે હવે તેણે મગજ વતી કામ કરવા માંડ્યું ખરું. તેમણે રાજાજીને તે વાતની ખબર આપી.

આ સાંભળી મૂરખરાજ મિનારા પાસે આવ્યો. તે પહોંચ્યો ત્યારે શયતાન છેક ઢીલો થઈ ગયો હતો. તેનું માથું પછડાઈ ગયું હતું. તે ઉતરવા ગયો. પણ પગમાં જોર નહિ, એટલે પગથીયે માથું પછાડતો નીચે પટકાયો.

રાજાજી બોલ્યા: ગૃહસ્થ કહેતો હતો તે વાત ખરી. કામ કરતાં કરતાં મગજ ચીરાઈ જાય છે એ એણે ખરું જ કરી બતાવ્યું. પણ હાથમાં આંટણ પડે તે આથી સારાં. આમ તો માથે ઘણું ઢીમડાં થાય.

મૂરખે પાસે જઈ જોવા માંડ્યું કે કેટલું કામ થયું છે. તપાસ કરતાં તેનાથી બોલાઈ ગયું:

હું ઇશ્વર, આણે તો કંઈજ કયું નથી.

આ શબ્દ તેના મ્હોંમાંથી નીકળતાંજ શય-
તાન પડ્યો હતો ત્યાં સમાધ ગયો અને ત્યાં
એક ખાડોજ રહ્યો.

આથી મૂરખરાજને સમજ પડી ને તે
બાલ્યોઃ અહં ! આ તો પેલા ભાંગફોડીઆઓ
આવેલા, તેનો ખાપ જણાય છે !

આમ શયતાનનું કંઈ ચાલ્યું નહિ ને મૂરખરાજ
તો જેવો ને તેવો સુખી રહ્યો. શયતાનના ફાંસામાં
ફસાયેલા તેના ભાઈઓ દુઃખી થઈ ગયા. તેમણે પણ
મૂરખાના જેવી સાદી રહેણીકરણી પકડી. રાજ્યમાં
ઘણા સારા સારા માણસો ભેગા થયા. સર્વે આપ-
મહેનત અને સચ્ચાઈથી ગુજરાન કરી ભાઈચારામાં
રહેવા લાગ્યા, અને ખાઈપીને મોજ કરી.

આંખે આવશે મહોર

વાર્તા કહીશું પહોર

કુમારોચ્ચ વાંચવા લાયક એક પુસ્તક

શ્રદ્ધાંડનો બેઠ

સાહસનાં શૂરાતનથી ભરપૂર આ નવલકથા એકેએક શાળાનાં પુસ્તકાલયમાં રાખવા લાયક છે. જુનાગઢના દાકતર પ્રતાપરાય અને તેના સોળની બહાદુરસિંહ એક અબળ જોવો અંથ મેળવવા ચીન ગયા હતા અને ત્યાં જીવસટોસટનાં પરાક્રમો કરીને અત્યંત સંકટોમાંથી પસાર થઇને સફળતા મેળવી પાછા ફર્યા હતા. તેની કહાણી પ્રત્યેક જીવાનની નસે-નસમાં શૂરાતન અને જોમ ઉછળાવે તેવી છે. સૌરાષ્ટ્ર પત્રે આ પુસ્તક વાંચવાની ખાસ દરેક જીવાનને બલામણ્ય કરી છે. કેમકે એ એક નવીજ શૈલીની વાર્તા છે. ગુજરાતી ભાષામાં આટલાં સરળ નિર્દોષ અને પ્રેરક તત્વોવાળી નવલકથાઓ જૂજ હશે. ચીન દેશમાંના બૈદ્ધ મઠોની પાછળ કેવો રહસ્યમય ગુંથણી રહેલી છે. તેનું એમાં સાચેસાચું દિગ્દર્શન થાય છે. નાનાં મોટાં સૌ કાઠને એ વાંચતાં રસ પડશે.

પાકું પુઠું, સોનેરી નામ, ચાર ચિત્રો અને મોટાંકદના ૩૦૦ પાનાંના પ્રમાણમાં કિંમત રૂપિયા સાડા ત્રણ રાખવામાં આવી છે. પોસ્ટેજ આઠ આના લાગે છે.

એ તેમજ અમારાં બીજાં તમામ પુસ્તકો તેમજ બાળસાહિત્યનાં પુષ્પો મુંબાઈના બધાં બુકસેલરો ઉપરાંત વડોદરા, રાજકોટ, ભરૂચ, અમદાવાદ વગેરે સ્થળોના બુકસેલરો પણ વેચે છે.

માંડીવ

આજસાહિત્યનો ગાંડીવ ટંકાર

ગુજરાતના આજસાહિત્યમાં રહેજે પહેલે નંબરે આવી ગયેલાં, વિદ્યાસતનાં પુસ્તકો સાથે ટકર ઝીલે એવાં રૂપાળાં પુણ, બહા કાગળ, મનોહર છપાઈ ને પત્થરી બાંધણીવાળાં પુસ્તકો. શૈલી સરળ ને આકર્ષક, વિષય બાંધક અને મનોરંજક, ઈ-નામના મેળાવણીમાં માટે અનવાર્ય અને અદ્વિતીય પુસ્તકો પત્રોએ, વિદ્વાનોએ ને સૌ વિદ્યાધિકારી-ઓએ વખાણ્યાં છે. સરકાર તરફથી ઘણાક મંજૂર ગયેલાં છે અને ખીનત થતાં બન્યે છે.

૧ ટોલ્સ્ટોયની ત્રણ વાનો	૦-૪-૦
૨ બકુલ	૦-૬-૦
૩ ખીરમલનો બન્ધુ	૦-૮-૦
૪ મૂરખરાજ (ટોલ્સ્ટોય)	૦-૮-૦
૫ નીલમ	૦-૬-૦
૬ ભીષ્મ અને યુધિષ્ઠિર	૦-૪-૦
૭ બાળવિહાર (૧)	૦-૧૨-૦
૮ જય બજરંગ	૦-૬-૦
૯ વાઘોનું વન	૦-૪-૦
૧૦ બહુધં હાર	૦-૪-૦
૧૧ ખરડીપુરી	૦-૫-૦
૧૨ સોનાકુમારી	૦-૪-૦
૧૩ તોફાની ટીપુડો	૦-૬-૦
૧૪ કચુંબર	૦-૩-૦
૧૫ ધૂપસળી	૦-૪-૦
૧૬ બાળવિહાર (૨)	૦-૬-૦

કુલ રૂ. ૫-૧૦-૦ રજી. પોસ્ટેજ રૂ. ૦-૧૧-૦

આજકો ને આજાઓમાં લઘાણી માટે અનુપમ છે.

